

Иван Цанев, сн. Цочо Бояджиев

Нови фрагменти за Иван Цанев

Пламен Дойнов

Подвизът

В няколко стихотворения Иван Цанев пряко се занимава с въпроса за *подвига* – тема, централна в концепта за героическото на социалистическия реализъм. Поетът подхваща тази тема някак невинно и сякаш коректно, но дали е така?

Традиционните герои в литературата на НРБ влизат в обращение веднага след средата на 40-те години на XX век: партизани и ятаци, фигури от съпротивата до 1944 г., военни и трудови герои, партийни секретари или обикновени *партийци*, служители на МВР и ДС, извършили *подвизи*, а на върха на персонажната пирамида стоят вождовете – приживено или посмъртно. Всички те преминават с относителна лекота границата на човешките възможности; по правило изглеждат физически изрядно – привлекателни, почти магнетични; излъчват *героическа* красота, т.е. по външност наистина *приличат на герои*; притежават безукорен *комунистически* (т.е. класово форматирани) морал; готови са на саможертва в името на събъждането на комунистическия идеал. Затова смъртта им няма как да бъде *безцелна*, плод на нелепа случайност, нито пък скромна и тиха, а винаги се свързва с подвиг и легенда, предизвикващи песни.

Казано изобщо, Иван Цанев загърбва пропагандните употреби на подвига и изтъква неговото индивидуално човешко измерение. Той се интересува от една своеобразна мирновременна героика, изживяна лично, дори уединено, която понякога е толкова скромна и укрита, че остава забележима. Разбира се, стихотворението „Паметна плоча“ е най-силният знак за това. Проектираната общност в текста *узнава* едва от поставената след години паметна плоча за героя, че всъщност е била негов съвременник, че на нея е убягнал образът на подвига. Защото съществува в „невинна слепота за онова, което има да се случи“ и преживява Вазовата ситуация на конспиративна неразпознаваемост на героическото в разказите му за Левски: „Апостолите бродят преоблечени във възлищарски дрехи.“

Тъкмо в този стих Йордан Ефтимов вижда „подвига на всекидневния труд – една от идеологическите точки на епохата“. Цялото стихотворение „Паметна плоча“ той определя като „пример за свенливия баладизъм в патристичен ключ, както е редно“, а за поезията на Цанев твърди, че „не предлага ярко противопоставяне на идеологическия наратив на социалистическата литература, но възправя в потока ѝ своето остроумие, своята иронична текстура“¹.

Дали е така обаче? Иронията и противопоставянето не се изключват взаимно. Да, пряко *ярко противопоставяне* няма. Но не може да не отбележим, че цялото изобразяване на подвига в „Паметна плоча“ (както и другде при И. Цанев!) е изградено като алтернативно на соцреалистическите норми. На пръв поглед самият „предмет“ *паметна плоча* в началото на 70-те години (когато е създадено

стихотворението) би трябвало да отвежда към актуалните герои на антифашистката съпротива или към героизирани жертви на трудови злополуки и погранични инциденти. Би могло да се положи и в друг по-широк контекст – да проигрва реторически всяко отбелязване на паметта *post mortem*. Текстът обаче не иска да знае конкретния „повод“ за поставянето на паметната плоча. Той върва в политическата неутралност на героизмът, за което няма привилегировано историческо време. Затова се съсредоточава върху възможните – все още непроявили се – *съвременни герои*: войникът, който заминава с влака нанякъде, недоизпратен от любимата си; зачелият се в книга „смахнат“ минувач, който няма никакви заслуги и „върви срещу летящия трамвай“; заекващият юноша, който говори „неща неопитни и резки, но достойни да преминават от уста в уста“, към когото се отнасят с насмешка... Всъщност става дума просто за *потенциални* герои, които – кой знае – може и да извършат нещо важно в живота си. Става дума за всекидневни хора в ситуацията *преди* техния вероятен и несигурен, негарантиран подвиг.

Стихотворението е по-скоро за навременното милосърдно внимание към другия, за необходимостта от грижа и любов *преди смъртта*, за признанието приживе. Лирическият аз не се интересува от върховните проявления на изключителното, а от „неболните движения на делника“, които се преливат във внезапна смърт и „се вкаменяват в последни и трагични жестове“, в паметни плочи – знаци не толкова за подвиг, колкото за пропуснатата съпричастност и обич към без време загиналите. Това е значим обрат спрямо *доприлските* и *априлските* лирически употреби на героическото.

Същият ключ би трябвало да използваме при тълкуването и на други текстове за *подвига* – стихотворенията „В памет на мъртвия“ („И ти победи“), „Кръв“, „Братска могила“. Лирическата ситуация в „Кръв“ е съвременна и мирна – правнукът на *страшните тревненски хайдутти* „кротко съзерцава днес музейното градче“ и „успокоено, плавно времето тече в часовниците“. За Иван Цанев в това няма особена грама: „там, дето е вилнял гневът, се възцарява мир“. Защото: „Епохите не се повтарят, образът на подвига е друг.“ На мястото на *пушката* идват *перото, теслата и плугът*. Настават дни не за екстатични битки и оправдани от високи цели убийства, а за мирен труд, равен на борбата за свобода. Този *друг образ на подвига* обаче при Цанев няма нищо общо с подвига на трудовите герои от соцреалистическата поезия и проза. Няма никаква извънредност, никакво *ударничество* в неговите стихове, а търпение, усърдие и почтеност в създаването на блага. И в крайна сметка не трудът, а *небелязаните със безчестие чела* – това е подвизът. Тревненските хайдутти и техният правнук са в кръвно, но и в морално родство – приличат си по това, че не позволяват да изпадат в безчестие. Това е приемственост във всекидневния подвиг *да бъдеш честен човек*, защото наследството, което се предава от поколение на поколение, е предимно морално, осветено от обикновената героика на осмисленото съществуване. Стихотворението „Братска могила“ представя една по-скоро *обратна* лирическа ситуация – с накрънената приемственост между загиналите и техните потомци, с неописуемата самота на легналите в общия гроб. Иван Цанев полемично

на стр. 11

¹ Ефтимов, Йордан. *Всекидневието срещу величествената заря: Вариации на идеята на Иван Цанев за историята* – В: „Тихата лирика“ в българската литература. Съст. П. Дойнов, И. Станков. Кралица Маб, Департамент „Нова българистика“ на НБУ, Катедра „Българска литература“ при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. С. – В. Търново, 2015, с. 266–267.